

तीर्थक्षेत्र व परिसर आणि पर्यटन
क्षेत्रांच्या विकासाबाबत धोरण

महाराष्ट्र शासन

नगर विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक संकीर्ण १०९७/२०५५/नवि. १८

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२ दिनांक २५ ऑगस्ट १९९७

प्रस्तावना -

राज्यातील प्रमुख तीर्थक्षेत्रांच्या/यात्रास्थळांच्या ठिकाणी भेट देणा-या यात्रेकरूंची संख्या फार मोठ्या प्रमाणात असते. ब-याच तीर्थक्षेत्रांच्या ठिकाणी वर्षांमधील काही ऋतुविक कालावधीमध्ये फार मोठ्या संख्येने यात्रेकरू भेट देतात आणि तीर्थक्षेत्र/यात्रास्थळे ज्या स्थानिक नागरी संस्थांच्या क्षेत्रात आहेत. उदा. नगरपालिका, ग्रामपंचायती, यांच्यावर यात्रेकरूंनाही सोयी करण्यासाठी व्यवस्थापनाचा अत्यंत मोठा भार पडतो. अशा स्थानिक संस्थांची आर्थिक परिस्थिती देखील जेमतेम स्वःस्वाची असते व त्यामुळे मोठ्या प्रमाणात येणा-या यात्रेकरूंना मुलभूत नागरी सुविधा पुरविणे, या संस्थेच्या आवाक्याबाहेर असते. पर्यायाने गैरसोयीची अशा यात्रेकरूंना सोसावी लागते. त्याचा गांभीर्यनि विचार केल्यानंतर शासनाने सन १९९०-९१ पासून प्रमुख तीर्थक्षेत्रांच्या ठिकाणी येणा-या भाविकांसाठी आवश्यक मुलभूत सोयी पुरविण्यासाठी व त्या अनुषंगाने आवश्यक विकासाची कामे करण्यासाठी प्रमुख तीर्थक्षेत्रांच्या विकास योजना शासन स्तरावर मंजूर केलेल्या आहेत. सुस्वातीस नियोजन विभागाने व त्यानंतर नगर विकास विभागाने अशा एकूण ११ योजना आजपर्यंत मंजूर केलेल्या आहेत. ग्रामीण क्षेत्रामध्ये येणा-या प्रमुख तीर्थक्षेत्रांच्या विकास योजना मंजुरीबाबतचे प्रस्ताव ग्राम विकास विभागाप्रार्थित होताळण्यात येत आहेत.

राज्यातील बहुतेक सर्वच जिल्ह्यांमधील प्रमुख अशा तीर्थक्षेत्रांच्या विकास योजना शासनाने मंजूर कराव्यात व त्यासाठी निधी उपलब्ध करून देवा अशा मागण्या ब-याच तीर्थक्षेत्रांच्याबाबत शासनाकडे प्राप्त होत आहेत. शासनाकडून या तीर्थक्षेत्रांच्या विशेष विकास योजना मंजूर करण्यापूर्वी अशा प्रस्तावाची छाननी होणे आवश्यक असल्याने अप्पर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग यांच्या अध्यक्षतेखाली अन्य संबंधित विभागांच्या सचिवांची एक उच्चस्तरीय समिती दिनांक १७ मे १९९६ रोजी स्थापन करण्यात आली. त्यानंतर दिनांक २६ फेब्रुवारी, १९९७ च्या नगर विकास विभागाच्या शासन निर्णयान्वये सचिव, नगर विकास विभाग यांच्या अध्यक्षतेखाली या समितीची पुनर्रचना करण्यात आली. नगर विकास विभाग तसेच ग्राम विकास विभाग यांच्याकडे प्राप्त होणा-या विविध तीर्थक्षेत्रांच्या परिसर विकासाच्या योजना, मागण्या या समितीसमोर मांडण्यात येऊन समिती ठरविले,

अशा कामांना व अशा कामांच्या एकूण कमाल योजनेस मान्यता देण्याचे प्रस्ताव संबंधित विभागाकडून नियोजन विभाग व वित्त विभाग, यांना सादर करण्यात आल्यानंतर व त्या विभागांची सदर प्रस्तावांना सहमती प्राप्त झाल्यानंतरच अशा विकास योजना मंजूर करण्याची कार्यवाही करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय :- "तीर्थक्षेत्रे व परितर आणि पर्यटन क्षेत्राच्या विकासाबाबत धोरण" यासंबंधी किमान निष्पत्ती ठरविण्याबाबतची आवश्यकता लक्षात घेऊन सर्व-साधारणपणे खालीलप्रमाणे धोरण असूवे असा निर्णय शासनाने घेतलेला आहे.

१] पिण्याच्या पाण्याची योजना संबंधित विभागाच्या नियतकालीन योजनांच्या नियमांतर्गत करण्यात यावी.

२] जलनिःसारण किंवा गटारांची योजना संबंधित विभागाच्या नियतकालीन योजनांतर्गत करण्यात यावी. परंतु त्यांची अग्रक्रमाचे अंमलबजावणी करण्यात यावी.

३] मंदिर किंवा तीर्थक्षेत्र यांचे व्यवस्थापन हे खासा ट्रस्टमार्फत होत असल्यास त्याच्या जागेवर मंदिरात किंवा तीर्थक्षेत्रात शासनाच्या निधीतून करावयाचा खर्च शासनाच्या विनिर्दिष्ट मान्यतेशिवाय करू नये.

४] धर्मशाळा शासकीय जागेवर प्रस्तावित असल्यास ती प्रमाणशीर असावी. खादी संस्था त्याचे व्यवस्थापन करण्यास तयार असेल त्याचाही विचार व्हावा.

५] तीर्थक्षेत्र व पर्यटन क्षेत्राचा विकास करताना त्या ठिकाणी वाहनांच्या पार्किंगसाठी पुरेशी जागा आणि छोटी बाग या सोयी असाव्यात.

६] कुलभ शौचालयाच्या धर्तीवर स्वच्छतागृहांची व्यवस्था करण्यात यावी.

७] गावातील रस्त. टी. स्थानक किंवा रेल्वे स्थानकापासून तीर्थक्षेत्राकडे जाणा-या रस्त्याचा विकास करण्यात यावा.

८] वरील क्रमांक [१] व [२] येथील नियमांच्या निकषात बसत नसतील तर त्यासाठी परिस्थितीनुसार संबंधित निकष शिथिल करण्यात यावेत.

त्याचप्रमाणे राज्याच्या विविध भागातील तीर्थक्षेत्र व पर्यटन क्षेत्राच्या विकासाबाबत, ही क्षेत्र ग्रामीण भागात असल्यास ग्राम विकास विभागाने आणि नागरी विभागात असल्यास नगर विकास विभागाने मान्यता देण्याची आहे आणि त्याप्रमाणे संबंधित विभागाने आर्थिक तरतूद करावयाची आहे. राज्यातील विविध तीर्थक्षेत्रांच्या विकासाबाबत प्राप्त होणाऱ्या प्रस्तावास अनुसरून संबंधित जिल्हाधिकारी व विभागीय आयुक्त यांनी अशा प्रस्तावाची शासनाकडे शिफारस करताना वरील निकषां लक्षात घेऊन प्रस्तावाची तपासणी करावी व त्यानुसारच प्रस्तावातील कामाबाबत शिफारस करावी.

सदर शासन निर्णय, नियोजन विभाग व वित्त विभागाच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

सहो/-

[बी. टी. कांबळे]

महाराष्ट्र शासनाचे सहसचिव

प्रति,

मा. मुख्यमंत्र्यांचे सचिवालय,
सचिव, नगर विकास विभाग यांचे कार्यालय मंत्रालय, मुंबई,
मा. मुख्य सचिव यांचे कार्यालय, मंत्रालय मुंबई ४०० ०३२,
सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग,
सर्व विभागीय आयुक्त,
सर्व जिल्हाधिकारी,
कक्ष अधिकारी, नवि. १७, १८, १९, २१, २२, २३, २४, २५,
नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
कार्यासन निवड नस्तीसाठी [नवि. १८]